

Kehva seeneaasta suured üllatused

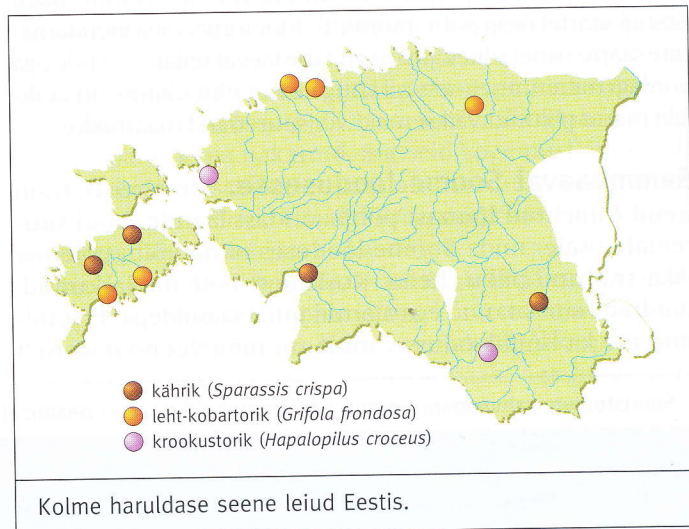
ERAST PARMASTO

Möödunud aasta erakordne seenevaesus kurvastas nii tavaseenestajat kui ka seene-teadlasi. Ent samas tõi ka meeldivaid üllatusi: elustammedel kasvas rohkesti maksakuid ning hästi tundsid end palavate ilmadega kolm lõunapoolse levikuga, meil ainult mõnel aastal leitud haruldust, kes moodustasid eriti suuri viljakehasid. Saame tut-tavaks kolme Eestis väga haruldase seenega, kõik nad on meil kaitse all ja punases raamatus kirjas ohualdiste või eriti ohustatud liikidena.

Kährrik (*Sparassis crispa*). Süstemaatikud on teda varem pidanud harikuliste sugulaseks, seda küll mõninga kõhklusega: harikulistega ühendab kährrikut tugevasti harunenud viljakeha. Väliselt meenutab kährriku viljakeha pisut ilukapsast. Tema kähharalt asetunud lehtjad harud, mille pinnal valmivad eosed, on ilma torukeste-poorideta ja narmasteta. Võrdlev DNA-analüüs näitas hiljuti kährriku lähisugulust hoopis torikseente – väävel-toriku ja juurepruunikuga [1]. Paraku on torukeste kiht viljakehade allküljel arenenud nn. kõrgemate seente eri rühmades korduvalt ja sõltumatult, võib aga sugulas-rühmades ka hoopis puududa. Küllap oli metsateadlaste omal ajal üsna suur üllatus, et juurepess, Eesti kuuskede kõige ohtlikum kahjustaja, on suguluses pilvikute, mitte aga teiste torikseentega.

Ühel Põlvamaa kaitsealal 140-aastase männi juurtel kasvanud kährrik käitus üsna ettearvamatult. Esimest korda leidis seene 1984. aastal Ants-Johannes Martin. Järgmisel aastal teda näha polnud, 1986. aastal moodustas aga rekordsuure viljakeha: 12,5 kilo, läbimõõt kuni 76 cm ja ümbermõõt 1,8 meetrit. Kirjanduse andmeil [2] on maailma suurim kährrik ja väidetavalt suurim söögi-seen üldse – 28,8 kilogrammi – leitud siiski Prantsusmaal Mayres' ligidalt.

Meie suurimat kährrikut kandnud mänd murdus paraku tormituules ja viimati nähti kährrikut puu tüükal 1989. aastal. Aasta hiljem märgati seent Pärnu lähistel, kuid enam teda seal vist pole. Alles tosin aastat hiljem leidis kährriku Liivi Järvalt Kesk-Saaremaal ja mullu Gilleke Kopamees Saaremaal Triigi poolsaarel vääriselupaigana arvele võetud metsas. Joonised ja fotod saadeti elektronpostiga Tartu mükoloogidele, seetõttu sai liik kohe määratud ja kasvu-koht võetakse püsivaatluse alla.

Mitmetes seene-pildiraamatutes, ka soome keelest viimaseil aastail eesti keelde tõlgituis, soovitatakse kährrikut kui head söögiseent. Šveitsis, kus teda rohkem kasvab, müüdavate kährrikut turulgi. Põhja-Ameerikas võite umbes kolmesaja krooni eest osta vajaliku koguse mütseeli seene kasvatamiseks oma kodus puupakul või kännul. Meil tähendaks selle harulduse korjamine söögiks jöhkrat loodusvaenulikkude seaduserikkumist.

Leht-kobartorikut (*Grifola frondosa*) on meil seni leitud vaid neljast kohast. Temagi viljakehad on suured: paljude harude tippudes rohkesti (50–100 või enamgi) labida- või keelekujulist kübarakest, mille allküljel on nurgeliste pooridega torukeste kiht. Seene viljakeha kaalub 5–10, erandjuhtudel kuni 20 kilogrammi, läbimõõt tavaliselt 20–40, harvem kuni 65 cm [3].

Kährrik ja kährikkoer pole väliselt kuigi sarnased. Pildil näha olev seen kährrik meenutab pigem ilukapsast.

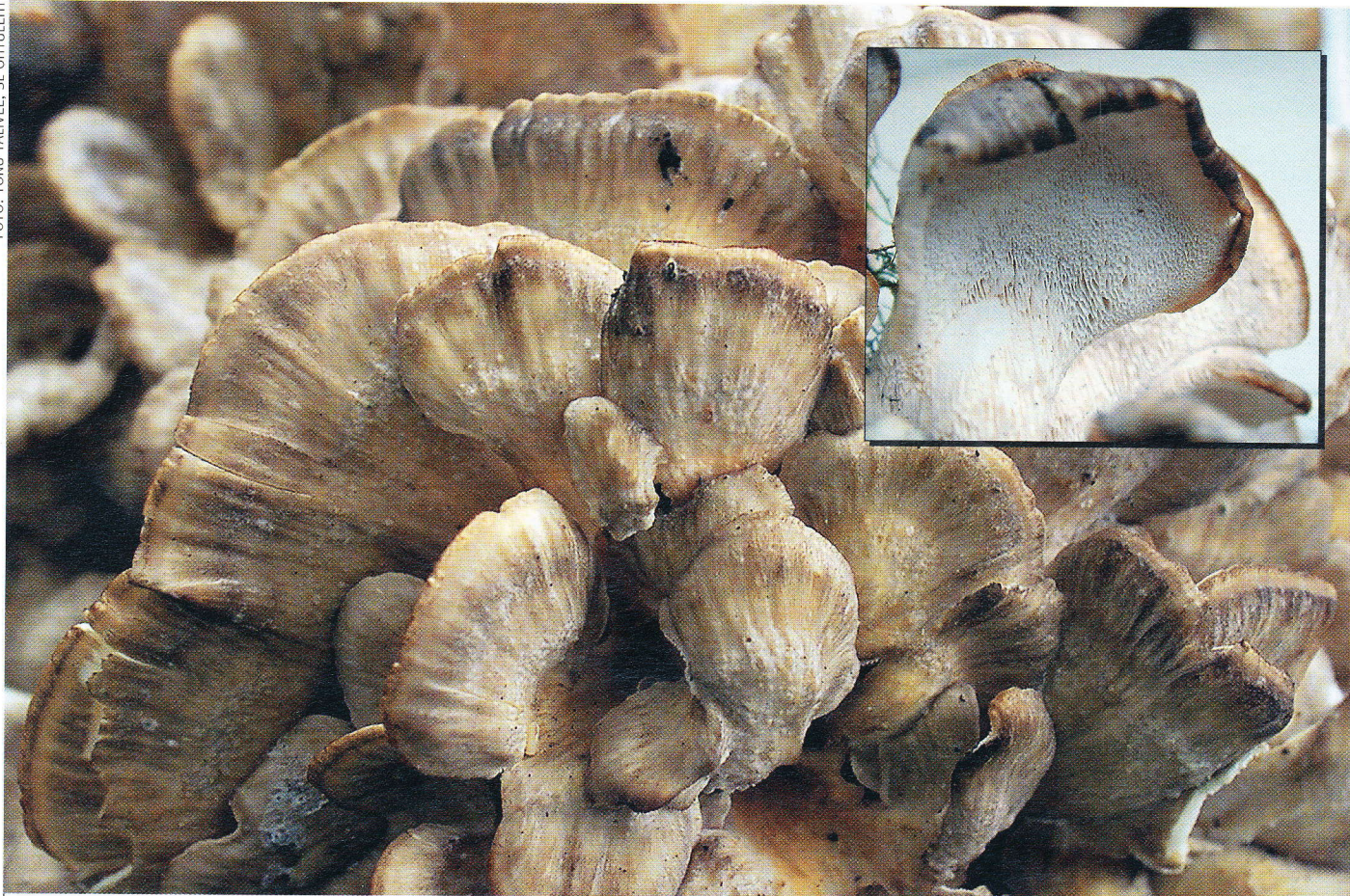
Leht-kobartorikut on leitud suurte tammede jalamilt, ent viljakehad ei ilmu igal aastal: vahel pole neid samas kohas nähtud aastaid. Ühes Rakvere-ligidases tammikus on seda liiki leitud juhuti alates 1951. aastast, viimati 1986. Kuressaare ligidal oli kaksikümmend aastat vahet, enne kui seenet sama puutüve alt jälle leiti (2001). Aasta hiljem lisandus uus leid Tallinnast poolteistkümmend kilomeetrit läänes. Siingi saavutas viljakeha suured mõõtmed ja kaalus veidi alla viie kilo. Et meil pole kaitse all olevaid liike veel korralikult tutvustatud, viis heausklik Külli Leppik talle tundmatu seene kandikuga koju. Õnneks ei pidanud ta leidu enda teada ja nii jõudsid SL Õhtulehe ajakirjaniku ning fotograafi kirjeldus ja tehtud pildid elektronpostiga Tartusse. Eesti loodusmuuseum ja Tallinna botaanikaead omakorda muutsid osa seenest teaduslikuks tõendusmaterjaliks. Et seen korjati ära pärast seda, kui ta oli suurema osa oma eostest juba tuulte hoolde andnud, võib ütelda: lõpp hea – kõik hea.

Krookustorik (*Hapalopilus croceus*) on Eestis oma levila põhjapiiril. Seni teame siin kaht leiukohta. Mõlemal juhul kasvab seen tammel: Läänemaal selle väga vanal elusal tüvel, Loode-Võrumaal hiidtüve ühel mahalangenud harul. Eredalt oranžid või safrankollase tooniga vahajalt lihavad kübarjad viljakehad meenutavad pisut üldlevinud

vääveltorikut. Ent neil pole väävelkollast jumet, seeneliha on hoopis tihkem ning viljakehad väiksemad ja kasvavad vaid mõnekaupa koos.

Läänemaa seen mullu viljakehasid ei moodustanud, puu oli aga alles ja kaitstud. Võrumaa seent polnud juba kuus aastat keegi vaatamas käinud; kartsime, et mahalangenud tüvi võib olla tükkideks saetud ja ära koristatud. Õnneks olid nii tüveosa kui ka veel oktoobrini säilinud viljakeha alles ja loodushoidlik maaomanik (talunik) lubas seenharulduse eest hoolt kanda. Antud juhul tähendab see tammejäänuste hoidmist just sellises metsikus võsas, nagu praegu. Seene foto pole siiski pärit sealt, vaid ühelt Leedu kahest leiukohest.

Mida teha, kui leiad haruldase seene? Võib-olla need seened polegi Eestis üliharuldased? Ei jõua ju seeneteadlased igal aastal igale poole! Kui seenestaja leiab siin toodud piltide ja kirjelduste järgi mõne uue kasvupaiga, on ta loodetavasti kahevahel. Ühelt poolt – väärtuslik teave tuleks edastada teadlastele, aga need jäävad uudist uskuma ainult oma silmaga nähes ja käega katsudes. Teiselt poolt – seadus keelab kaitsealuseid liike korjata või teisiti kahjustada. Õnneks on siiski veel üks võimalus: teadlastele piisab tõestusmaterjaliks ühestainsast mõne sentimeetri suuruselt kähriku või kobartoriku kübarahõlmast või

Leht-kobartoriku kübarad pealtvaates, paremal ülal leht-kobartoriku kübara pooriline allkülg (suurendatult).

Krookustorik meenutab vääveltorikut, kuid tal pole väävelkollast jumet ja ka viljakehad on väiksemad.

mõnest kuupsentimeetrist krookustorikust. Sellise murdosa kõrvaldamine viljakehast ei kahjusta seene elutegevust. Pärast kuivatamist tuleks tükike koos leiukoha täpse kirjelduse ja enda aadressiga saata EPMÜ zoologia ja botaanika instituudi seeneteadlastele (Riia t. 181, 51014 Tartu). ■

1. Hibbett, David S.; Thorn, R.Greg 2001. Homobasidiomycetes. – The Mycota VII. Part B. Berlin & Heidelberg: 121–168.
2. Kendrick, Bryce 2001. Massive mushroom. – Fungifama 8 (4): 3.
3. Larsson, Karl-Henrik 1997. Rödlistade svampar i Sverige. Artfakta. ArtDatabanken, Uppsala.

Erast Parmasto (1928) on mükoloog, töötab vanemteadurina EPMÜ zoologia ja botaanika instituudis. Uurinud mitme nn. kõrgemate seente rühma süstemaatikat, levikut Eestis ja muus maailmas ning nende levimisviise.